

סיבותיה של מלחמה

הארולד ניקולסון

הבדל נבדיל בין מלחמות התקפה למלחמת מגן. ואכן בכל מלחמה מבקש כל צד מן הצדדים הלוחמים להציג את יריבו כתוקף. יש ועובדות היסטוריות מצדיקות את האשמה; אך בדרך כלל הטענות על זהות הפותח במלחמה אינן טענות משכנעות או מדעיות.

מלחמות אינן מתרחשות מתוך סיבות ברורות או פשוטות כי אם מתוך סיבות רבות־פנים ומגוונים מעורבים. הן מתעררות, כשצירופי נסיבות מסוימים פועלים על הלכידות מוצברים מסוימים. הילכך איני בא כאן לבסס את דברי על הפרש הניתן להגדרת בין מלחמות־התקפה ומלחמות־מגן. קו הגבול ביניהן הוא בדרך כלל מטושטש עד כדי כך שאין מקום להבדלה של ממש.

„סיבות“ ופירושן

אני נוקט לשון „סיבות“ ואף זו טעונה הגדרה. זה ימים רבים נמנו וגמרו, שאך לעתים רחוקות ה„עילות“ או ה„תואנות“ המעוררות מלחמה הן סיבותיה היסודיות. טוקידידס היה ראשון שציין, כי סיבתה של מלחמת טרויה לא היתה כהשערת רבים. סטייתיה של אשת מנלאוס, אלא שאיפתם של תושבי יבשת יון והאיים להשתלט על שדות־המרעה הדשנים של אנטוליה. סיבתה של מלחמת קרים לא היתה במחלוקת על זכות־הבכורה של הכמורה האורתודוקסית בכנסית המולד, כי אם בפחד פן תרחיב רוסיה את השפעתה על פני הקיסרות העות'מנית והמזרח התיכון. סיבתה של המלחמה הגרמנית הראשונה (מלחמת העולם א') לא היתה מעשה־הטירוף של גבריאל פרינציפ באותו יום יוני של 1914 כי אם התחרות הממושכת בין רוסיה לאוסטריה במזרח ובין גרמניה לצרפת ובריטניה במערב. סיבתה של המלחמה הגרמנית השנייה יוחר משהיתה נעוצה בהתקפה על פולין שרשה היה בהכרה הגוברת כי אין לבלום או להגביל את המשטר הנאצי אלא בכוח־הזרוע. ואף זו: יש אשר — ביחוד במדינות דמוקרטיות — העילה או התואנה למלחמה תישכח מאחר שאין עוד מנוס ממלחמה, או שהעילה מוחלפת באחרת. הילכך, אף על פי שסיבת המלחמה הגרמנית הראשונה היתה מה שאפשר לקרוא, דרך הכללה,

זה אלפיים שנה שואלים הבריות את עצמם, מה הם הסיבות או התנאים־הקודמים למלחמה. אין תשובה — אף לא תשובה־שבקירוב — על השאלה הזאת, לפי שהסיבות רבות־אנפין הן והתנאים שונים בכל דור ודור. לכל המרוכה בוכל לנתח ולהגדיר מקצת מן הסיבות והתנאים שחוללו מלחמות בימים עברו. ואכן, לא יהא ניהוח כגון זה חסרת־ועלת לגמרי.

כל מלחמה היא היוקקות לכוח, אבל לא כל היוקקות לכוח היא מלחמה. כשמדינה אדירה יוצאת, למשל, להתקפה על מדינה אחרת שכוח התנגדותה מועט שבמועט, הרי הפעולות המשרתשלול מ כאן לא תמיד הן מוגדרות כ„מלחמה“, ולעתים קרובות תיקראנה בשמות אחרים. הנה כי כן, אין אנו מדברים על „מלחמות אשאנטי“, כי אם על „משלחת אשאנטי“, איננו גורסים „מלחמה גרמנית דאנית“, אלא „כיבוש דאניה בידי הגרמנים“. ויש עוד כמה וכמה מיני לחץ פיסוי (ענשים כלכליים, הסגר בדרכי־שלום, הפגזות־צי וכדומה) שעם כל היותם מעשים של אלימות אינם מעשים של מלחמה. יהר על כן, כשההיוקקות לכוח באה בתוך המדינה פנימה, מן הצורך שיהיו קיימים תנאים קודמים כדי שיהיה השם „מלחמת־אזרחים“ הולמה.

הנה כי כן, ההיוקקות לכוח, אם מחוץ ואם מבית, קרויה „מלחמה“ רק כששני הצדדים לסכסוך יש בהם די כוח ללחימה, כשהם שולטים בחבל־ארץ ניכרים וביכלתם לקיים מידה מסוימת של שלטון אזרחי או צבאי. לפיכך לא אעסוק כאן במלחמת פירטים, כמעשי בריונים ולסטים, הסגות־גבול, מרידות, לחץ אלים או באותן מלחמות קולוניאליות המתקראות „משלחות־עונשין“.

השאלה הראשונה היא: האפשר להבדיל בין סוגים שונים במלחמות ולטעון, כי יש מלחמות שהן מלחמות טבעיות ומותרות, ואחרות שאינן כן? כיום ראוי לנו שלא נהיה גורסים — כגירסת סאלי (Sully) ואבא דה־סט־פיאר (Abbé de St. Pierre) — כי מלחמות בין בני טיפוס אחד של ציויליזציה אסורות הן ואילו מלחמות בין בני טיפוסים שונים של ציווי־ליזציה הן מוצדקות. ואולם לפעמים קרובות

סיבות פסיכולוגיות

קודם נתן דעתנו על בית-מדרש זה שאומר, כי מלחמות הן תוצאה פשוטה של יצר-לב האדם. יש אומרים כי מלחמות לא היו מתהוללות לעולם, אלמלא יצר התוקפנות או שאיפת-הקרבות הטבועה בטבע האדם. אפשר נכון הדבר לגבי חברות פרימיטיביות. די לזכור, כמה מרבה הומרוס בצירופי-לשון כגון „אמון תאות הקרב“ או „שמח בגבורתו“, כדי להור- דות, כי בתקופה ההירואית היה הקרב באמת, כלשונו של אריסטו, „אחד ממיני הצידי“. יתר על כן, ודאי הוא שאילו היו הכל בכל מקום ובכל זמן פוחדים להלחם לא היו פורצות מלח- מות. אך תהא זו גוזמה אם נבקש למצוא ביצר- קרב זה סיבה עיקרית למלחמות בימינו. המלח- מה כיום היא פרי ארגון מסועף כל כך עד שהגבורה עצמה נעשית עדתית, והודמנויות לגילויי אומץ-לב אישי או תוקפנות אישית פחתו בהרבה. יצר-הקרב, גם אם גודה בקיומו, בטל, אפוא, כיום בששים מניעים ורחשי-לואי, אחרים, לעומת זאת, טוענים כי מלחמות נגרמות על-ידי מצבי פחד, „בתקופה זו“, כותב קנטורוביץ, „של שלטון על-ידי העם, של מלחמה על-ידי העם, הסיבה המכרעת, וכמעט היתידה, למלחמה היא פחד המלחמה“. אמת, כשאנו באים לשקול את הצברת הכוחות המשפיעים, על כרחנו נהיה מזהסים מדה מרובה של חשיבות להצברת הוסר-הבטחון וההרדה. הדברים עלולים להגיע לידי כך שרגש אי-הבטחון, היאוש מכל תקוה להשיג הסכם ברתוקף או בר-קיימא, עוררו מפחי-גפש בהמונים, או אמרו הכריות לעצמם: „הכל, ולו גם מלחמה, עדיף מחוסר ודאות זה שאין לו סוף ותיכלה“. אולם האומנם פחד המלחמה, כדברי קנטורוביץ, הוא המחולל מלחמות? כלום אין זה הפחד מפני דבר אחר: מפני אבדן הכוח, החירות, הכבוד או העצמאות? כלום אין פחד זה, במלים אחרות, אחד מגילויי תפץ-הקיום? וכלום ניתן להגדיר את הפחד כמ- גיע למלחמת התקפה גרידא, מלחמה הנערכת לשם כיבושים והנעשית משום כך, בנוסחו של אריסטו, „אחד מאמצעי-הרכישה“?

אין ספק, כי כמה מלחמות בעבר סיבתן ברגש של פחד; אך לא כל המלחמות כך; ולי- פיכך, אם גם חייבים אנו לראות את הפחד ואת יצר-הקרבות כיסודות בלתי-גפרדים בהלכי- הגפש המהוללים מלחמות, אין אנו יכולים להג- דיר שום אחד מהם כסיבה אמיתית למלחמה.

קיום „מאזן הכוחות“, הרי הנימוק שהובא לפני הציבור הבריטי באותם ימי אבגוסט ראשונים של 1914 לא היה רצח ארכידוכס אוסטרי, כי אם התפרצות הגרמנים לבלגיה. שכן זו דרכן של ממשלות, בצאתן למלחמה, להביא לפני הציבור תואנה המדברת אל הרגש או אל הדמיון, אף כי רדיפה זו אחר תואנות-שכרגש ושימוש מרובה זה בתואנות-שוא וערוב מתמיד זה של תואנות וסיבות עשו הרבה כדי להטיל בלבול בדעת הקהל, הרי אין בהם, כמובן, כדי להסביר את קוצר-ידים של היסטוריונים לבוא לכלל דעה אחת בנוגע לסיבות המלחמה.

ולא ריבוי-הפנים והשוני של סיבות אלה בלבד גרם לטשטוש כל אבחנה מוסכמת; כן לא הזכרה די-הצורך השפעתם האמציונלית המוצב- רת של מעשי ההתגרות, הנה זכורה לנו דוגמה מובהקת להשפעה המכרעת של תהליך הצברה זה. דעת הקהל בבריטניה שוכנעה כי אין מנוס ממלחמה עם גרמניה הנאצית, לא משום שהיו לה השקפות מסוימות, או אפילו רגשות מסוימים, בענין פולין, אלא משום ששלשלת מעשי- ההתגרות של היטלר הולידה את ההרגשה הכללית, כי לא יתכן עוד משאומתן עם אדם זה. אם תתבונן אפוא אל הענין מכהינה זו של התגרות מצברת, תמצא כי אחת הסיבות העיק- ריות למלחמת 1939 היה כיבוש פראג על-ידי היטלר באמצע מארס 1939, כמה חשיבותו של תאריך זה? עד לאותו יום ביקשו הבריות בבריטניה לשכנע את עצמם, כי יש מקצת מן הצדק בשאיפתו של היטלר לשחרר את הגרמנים שמתוך לגבולות ארצם וכי משעה שימלא שאיפתו זו יהיה לחבר מהוגן בקהל העמים, אך לאחר אותו תאריך נוכחו מיליונים רבים באנגליה לדעת, כי שוב אין טעם לתהליך רגיל של משא- ומתן ועשית חוזים עם יצור שטנים זה, וכיון שאין לו קנה מידה אלא הכוח, אין לרסנו אלא בכוח. כשאתה נוטל פרשת כיבוש פראג כמקרה בודד במדיניות-הכוח של היטלר, הרי לא היה זה מעשה אלים יותר מפעולותיו הקודמות בכיבוש חבל הריין ואוסטריה, אך מבחינת ההתגרות המוצברת גודעת לו חשיבות עצומה כאחת הסי- בות למלחמת 1939. יש ומדמה אני כי ההיס- טוריונים בעבר לא נתנו דעתם כראוי על „טיפות אחרונות“ אלה הגודשות את הסאה. אחרי סייגים והערות אלה, אבוא לנתח ניהוח סכימתי מה שהגדירו היסטוריונים כסיבות המלחמה.

פשיטה, כגון נחיתת הויקינגים על האיים הבריטיים או כיבוש פולינזיה בידי אירופים לא היו מלחמות במלוא משמעותן, שכן לא היה קיים כל ארגון בצד־שכנגד. אולם אין פירושו של דבר, כי צבאות או ציים מאומנים, או מציאותה של תעשית נשק, הם הם סיבות המלחמה. המלחמה לא תיתכן בלעדיהם; ובתנאים מסויימים עלולים הם להתפתח לדרגת מיליטאריזם תוקף פני. אך, לדעתי, טעות היא לומר כי קיומם של כוחות־צבא מאומנים ושל הרושת נשק הוא סיבה אינסטיטוציונית של המלחמה. על דרך זה ניתן לומר, כי תאונות במסילות־ברזל גרמנות על ידי הרכבות.

אעבור־נא עתה מניתוח הסיבות העיוניות, אלו המוסדות והלכיי־הרות, לבדיקת הסיבות המעשיות יותר של המלחמה.

סיבות מעשיות

(א) סיבות שונשלויות: אחרי מלחמת 1914—1919 מורגל היה בפי הבריית, כי פקע תוקפן של סיבות־המלחמה השושלתיות מימים עברו. אשליה זו נתעוררה, אני משער, מתוך צמצום יתר של הוראת המלה „שושלתיות“. אמנם נכון הדבר כי קשה להעלות על הדעת מצב שמלך אנגליה יבקש להושיב בכוח־הזרוע את אחיו על כס המלוכה של האנובר. אך מלחמות שושלתיות נערכות לא רק לצרכי התפשטות משפחתית. השושלת בימיי־קדם היתה רשות מורכבת ביותר, שפעלה בשיטות דיקטטוריות. וחזקה על כל משטר מרותי שהוא רגיש ביותר לכבודו. במדינה דמוקרטית אין קהל־הבוחרים חרד כל כך לכבודו, שכן אם אין הדברים כשורה, יכול הוא לתלות את הקולר בממשלה ובשעת הצורך להחריף באחרת. אך כל משטר מרותי, דיקטטורי או משטר של מפלגה אחת, הוא מטבע־הדברים רגיש לשמירת קדנו. ההיסטוריה לימדה אותנו כפעם בפעם, כי משטר כזה, בגזירת הדינא־מיקה שלו, חייב להיות מצליח, אלא שגם אינו יכול (שכן אין לו אלטרנטיבה לעצמו) לגלות אלטרנטיבה להצלחה: כשלו או השפלה ססיכות הם לו. אלמלא עצמתו של מניע „שושלתית“ זה, אפשר היה לנאפוליאון להבטיח לעצמו שלום נהקבל־על־הדעת בוועידת שאטיין.

הגימיק העיקרי נגד כל משטר מרותי הוא, לדעתי, שאין בו כל ברירה אחרת וולת הצלחת עצמו. מבהינה זו, כמבהינות אחרות, נופל הוא בגמישותו לאי־ערוך ממשטר דמוקרטטי. אין

הנני ואביא עוד השגה. אילו באמת היה הפחד הסיבה העיקרית למלחמה, כי עתה רבו גם רבו מלחמות־קידום ממה שאנו מוצאים בפועל. אר־צות־הברית, למשל, היו מבקשות לעורר מלחמה נגד רוסיה כדי להקדים ולהשמידה, בטרם תספיק רוסיה לפתח גם היא את הפצצה האטומית. אך עובדה היא כי מלחמת־קידום כלומר, מלחמות הנערכות נגד אויב בכוח ללא התגרות קודמת, אך ורק מתוך רצון למנוע אותו אויב מלהוסיף עוצמה הן נדירות למדי. הן פורצות בדרך כלל כשמדינה אחת עובדת בקשרי מלחמה עם מדינות ומבקשת למנוע התקפת־פתע מצד מדינה שלישית. מסע נפוליון בספרד והתקפות היטלר על יון ועל רוסיה היו מלחמות קידום מסוג זה. פעולות־קידום, להבדילן מלחמות־קידום, הן חזוין נפרץ יותר. נזכור את פעולתו של בלסון בקופנהאגן, ואת ההתקפה, שזכרונה הדש וטראגי יותר, על הצי הצרפתי במריט־אל־כביר.

בניתוח הסיבות הפסיכולוגיות של המלחמה ראוי שנזכיר בקצרה עוד שני גורמים רגשיים. האחד הוא הרצון לגקום נקמת מפלה קודמת, והוא בלי ספק גורם מדרבן אדיר־כוח. הוא פעל בדעת־הקהל הצרפתית בשנים שבין 1870 ו־1914, ובדעת הקהל הגרמנית בשנים שבין 1914 ו־1939. והשני הוא הרגשת המקופה.

ההרגשה של שלילת הזדמנויות מדוכה פעלה פעולה הרסנית ביותר על נפש הגרמנים למן שנת 1870 ועל נפש האיטלקים למן שנת 1918. הגרמנים ראו עצמם עשוקים על ידי ההיסטוריה, כיון שהגיעו לאחדות ולכוח לאחר שכבר חולק עשרו של העולם. האיטלקים חשו, כי לא באו על שכרם כיאות לתרומה שתרכו במלחמת 1914. הרגשה זו של קיפוח ושל עוול היא גורם פסיכורלוגי נוסף, שאין להתעלם ממנו.

מלחמה בתזרית „מוסד“

ועוד שנה שהמלחמה איננה בגדר מאורע אלא היא מוסד — לאמור אתה הדרכים הרגילות והמקובלות במעשי אדם והליכותיו, והמובאות בחשבון בקיבוצו הפוליטיים הגדולים. ודאי, אמת נכון הדבר כי מידה מסוימת של תכונה למלחמה קיימת בכל מדינות דורנו. וכן נכון הדבר, שאין מלחמה פורצת אלא במקום שקיימים מוסדות צבאים מאורגנים. הנה כי כן הורשכת מהפכה למלחמת־אורחים בשעה שכל צד יש לו מנגנון אינסטיטוציוני כל־שהוא; בלעדי זה הריהו בגדר התמרדות. יתר על כן, התקפות

סיסטית? עד שיוכח דבר זה, יאמינו חברים רבים וגדולי-השפעה בצמרת השלטון הסובייטי כהאמן בעיקר-אמונה, כי המלחמה בין מזרח ומערב הכרה שתפרוץ במקדם או במאוחר. הסיבה הקובעת ביותר, בין כל סיבותיה של המלחמה, היא האמונה כי המלחמה היא בלתי-נמנעת. הנה כי כן לאחר שיצאנו משלב של מלחמות דתיות אנחנו עומדים לחזור ולהכנס לאסטידיה זו בתנאים חדשים ומדאיגים.

א) סיבות כלכליות: השלישית, ובעיני רבים החריפה ביותר, בין סיבות המלחמה היא הסיבה הכלכלית. ואין ספק, כי היתה זו הסיבה המכרעת שבכולן אילו יכלה מדינה בתנאים של היום להטיל לחץ כלכלי כבד-מנשא על מדינה אחרת בלא שתהיה חובלת בגוף עצ-מה. הנה, למשל, אפשר להקים מחיצות-מכס גבוהות (העלויות לעורר מרירות רבה אף לג-רום סבל במדינות אחרות), אך ברבות-הימים יפעל המכס המופרוז לרעת היושבים בין חומרי-תיו. היכוכים רציניים עלולים להגרם גם מחמת נסיונה של ממשלה להטות את שטפו הרגיל של המסחר לאפיקים אחרים, ולנקוט מיני סכ-סיסים של מסחר ממלכתי. „דומפינג“, קניות-בסיטונות, הענקות אשראי, ותמרונים מטבע וחר-ליפיו, כל אלה ודאי שהן סיבות העלויות, בתוך צירופי-נסיבות מסוימים, לחולל מלחמות, אך דומני שהמגדיר אותן כסיבות היחידות, או העיקריות, למלחמות אינו מעריך כראוי את פעולת-הגומלין של היתרונות, הכרוכה בעקב כל יחסים משקיים.

כבד-ערך יותר מסיבות כלכליות גרידא הוא אולי לחץ האוכלוסים. כולנו יודעים כי רבות מן המלחמות בעבר, אף בתקופות טרום-היסטור-ריות, נגרמו בעטיו של לחץ זה ועל-ידי נדודים של עמים מבקשי מקורות-מחיה. בתקופה האחר-רונה הוקל לחץ זה על-ידי הגירת המונים לעור-לם החדש או לאוסטרליה. סתמום-בטחון זה נסתם משעה שנגזרו הגבלות על ההגירה, כגון החוק האמריקני להגבלת ההגירה משנת 1924. ביאפאן, למשל; נעשה לחץ האוכלוסים כבד-מנשא. היאפאנים ניסו לפתור בעיה זו בין על-ידי כינון חרושת גדולה על מנת לכלכל את העם באמצעות יצוא למדינות חקלאיות ובין בכוח התפשטות פיזית ואלימה. לחץ אוכלוסים דומה, אולי במדה פחותה מזו, יש בו כדי להס-ביר את מלחמותיה של איטליה בתורכיה וב-הבש. והפרחת הסיסמה „עם בלי מרחב-מחיה“

בו כל תריס או רפידה שישמשו קולט-זעזועים. מכאן עאם תרחיב את המושג „שושלתי“ עד שיקיף את כל המשטרים שבהם מקיים בידו מיעוט את השלטון בכוח-הזרוע ושבו אותו מיעוט אנוס מטבע-ברייתו להצליח או להיכחד, על כרחך הודה, כי הסיבות „שושלתיות“ של המלחמה הן בנות-תוקף ורבות-סכנה כיום לא פחות משהיו במאה השש-עשרה והשבע-עשרה. ב) סיבות דתיות: ועוד האמינו בשנת 1920 כי משנתפשטו בעולם עיקרי הסובלנות, אין עוד סכנה שמלחמות דתיות ישביתו את שלום המין האנושי. ואף זו היתה אשליה שנחבסה על פירוש מוגבל מדי של המלה „דהי“. כי על כן, גם אם נסלק מסיבות מלחמות-הדת את היסודות השושלתיים והרוחשניים שבהן, ישתייר גרעין מוצק של דוגמה שהיה בודאי בסיבות למלחמה. מדינה מסוימת הגיעה לכלל אמונה, כי צורת הדוגמה או ההתגלות האלוהית שהחזיקה בה עולה לאין-ערוך על זו של מדינות אחרות, עד שיש לה הזכות המוסרית לכפות תורתה על זולתה בכוח-הנשק. הוסף על מטרה מוסרית זו (כדרך שמקובל להוסיף) כוונות של התפשטות, בטחון, שלטון וכיבוש והרי לך צירוף אדיר-כוח של מניעים שיש בו משום גורם מדרבן למל-חמה. מה בצע למדינות הצפויות להיתקף, אם תבואנה להכריז כי המלחמה תועבת-נפשן ואין לבן הולך אחר הדוגמה. המדינה ה„מגירת“ החר-זר תחזיר את הכופרים למוטב ותשעבדם לרצונה. אין כל תועלת — וזאת חזו האינקא ואמוני סרטוטרא מבשרם — בטענתם של הכופרים, כי אין ברצונם כלל להתגייר. דרכי-נועם ומתק-שפתיים אינם תריס בפני הקגאות.

ולא זו אף זו: כל הדוגמות הנקשות נוסדו על מושכלות, אמונות, ודאיות ומראות-תעוועים מסוימים. ביחוד אמורים הדברים באותן שיטות דוגמתיות שאינן מיוסדות על מושגים רוחניים, אלא על מטריאליזם דיאלקטי. הגיונה של הדוג-מה הסובייטית, למשל, מאלץ את הרוסים להא-מין, כי העולם הרכושני לא יעצור כוח לשבור את מעגל הגיאיות והשפל וסופו שיאחז בעל כרחו בדרך הדיקטטורה, שאין לה סיום אלא במל-חמה. שמא אם יתקיים השלום עוד חמש-עשרה שנה, ובינתיים יעלה בידי ארצות-הברית ובריי-טניה להוכיח, כי אכן אפשר להן למנוע שפל ואינפלציה בלא להחריב את החירות, אפשר שאם תעלה בידינו משימה קשה זו יוכחו הבולשביקים בטעותה של הדיאלקטיקה המארכ-

היטלר, אלמלא התנגדותן של רוסיה, ארצות-הברית ובריטניה.

הסכנה הנשקפת לשלום הבין-לאומי ממדינה הזקה השואפת לשפוך ממשלתה על מדינות אחרות, גלויה וידועה עד שלמותה הוא להרחיב עליה את הדיבור, רבת-ענין יותר היא השפעת צורך הבטחון והבטחת הקיום על מדינות הרואות עצמן מחוסנות מפני תוקפנות. ידוע לנו התהליך, שכדי להבטיח את שלומן והגנתן של שטח א, כובשים שטח ב' וממלא נבלעים השטחים ג', ד', וה' בתוך איזור בטחון, ועד שאתה פונה כה וכה ונתגבשו אימפריות רחבות-ידיים או שטחיהן פעה. בנסיבות ימינו, כשבסיסי צי ותעופה רחוקים מאד זה מזה, עלול החיפוש אחרי נקודות בטחון או מגן להביא לידי התפתחויות לא-צפויות. הנה כי כן עשויות המטרות המדיניות או האסטרטגיות של המעצמות הבלתי-חוקרניות להגיע לממדים שבהם תיבדל התפשטותן אך מעט מזו של מעצמות שתוקפנותן גלויה וחסרת-בושה. מכאן שהחיפוש הבלתי-מרוסן אחרי אזורים בטחון מתרחבים והולכים עלול להוות סייבת מלחמה לא פחות מן השאיפות החמסניות של מדינה תוקפנית.

פ י ב

הנחתי היא, שמלחמות פורצות כל אימת שמצטרפים תנאים מסוימים ומשפיעים על מצב-נפש מסוימים. אם התנאים קיימים ומצב-הנפש נעדרים, אפשר למנוע מלחמה. אם מצב-הנפש קיימים והתנאים נעדרים, גם אז ניתנת המלחמה להימנע. אך אם יודמנו ויתחברו יחדיו התנאים ומצב-הנפש יוצר מצב שהוא עלול ועלול להיביא לידי מלחמה.

אין כוונתי לדון כאן בדרכים למניעת מלחמות. לכך הייתי נדרש לניתוח מיוחד שאפשר ראוי לו להיקרא „סיבות השלום“. אך זאת יש לומר, כי העקרונות שיש ללכת לאורם בשעת סכנה של אנדרלמוסיה בבית או מחוץ הם עקרון גות קבועים ועומדים. הריהם ראשית, שהחוק צריך להתקיים, ושנית, שמעוות יש לתקן. העקרונות הראשון הוא קו למדיניות שלא לתר; השני צריך שידריך את המדיניות לזמן ארוך.

הדבר היהודי שירתיע את התוקפן מלהתגרות מלחמה הוא הודאות שינחל בה מפלה. במדיניות הפנים תובטח ודאות זו על-ידי עצמתם המכרעת של כוחות החוק והסדר; בשדה המדיניות הבין-לאומית אין קיימים כוחות דומים לשמירת החוק

לא היתה לו להיטלר מליצה בעלמא. בעיה דמוגרפית זו היתה לא אחת סיבתן של מלחמות בעבר. אפשר שהיתה גם סיבתן של מלחמות לעתיד לבוא.

גם בעית חמרי-המלחמה וחסירת מעבר או תחבורה הן מן השאלות העשויות להיות בדורות יבואו סיבה עיקרית למלחמה. עד כה נתחלקו חמרי-הגלם חלוקה הוגנת, פחות או יותר, בין המדינות, או שהיו מצויים בדרך-כלל בידן אותן מדינות שנוקפו להם. אך משיעלתה לאיך-חשיבותם של חמרי-גלם מסוימים, כגון נפט ואוראניום, שוב אין אנו יכולים להיות בטוחים כי מנהגי הקלות מלשעבר יוסיפו ויתקיימו. ועלינו לדעת, כי אם יוצרו תנאים שיש ללו ממדינה אדירה חמרי-גלם חיוניים לתעשייתה או להגנתה או שיחסמו את מוצאה ומבואיה הטבעיים, עלול להתעורר מצב שיניע ארץ מדינה להשיג חמרי-גלם ומוצאים אלה בכוח-הנורע. נמצא אפוא, שגם אם תהא זו גוזמה לומר שכל המלחמות הן, בסופו של דבר, פרי צרכים כלכליים, הרי יצדק האומר כי יש מלחמות שנגרמות בדרך זו וכי שלילת צרכים כאלה בעתיד עלולה ליצור מצב רבי-סכנות.

ד) סיבות פוליטיות: קארל פון קלאוזוויץ הגדיר, כידוע, את המלחמה כ„המשך המדיניות בשינוי אמצעים“. רבים רואים זאת כדעה מעוררת פלצות; בעיני אין זאת דעה מעוררת פלצות; למדינות ריבוניות נפרדות שאין להן סמכות גבוהה משל ריבונותן הלאומית של עצמן, טבעי הדבר, כי מדינות אדירות תנסו, אם לא תוכלנה למלא שאיפתן בדרכי-שלום, להשיגן בדרך-כיספיות. ואף זה ודאי שמדינות אדירות אחרות, כשתוצבנה לפני איום-כפייה כזה, תשבנה מלחמה. בעיני הרי זה מן המושכלות הראשונים, כן ברור, כי עלולים להוצר מצבים שבהם מדינות בעלות משטר מרוטי, כוח פיזי רב ומעמד תוקפני שולט, העומדות מול מדינות אחרות הנראות להן כרפות-אונים, אך לאמיתו של דבר הן רק שוחרות-שלום, תהיינה נוטות להתגרות מלחמה בכוננת התפשטות לאומית או שושלתית. כך נתעוררו מלחמותיו של נפוליאון; כך נתעוררו מלחמותיו של היטלר, ואם מצד אחר, המדינות האחרות תהיינה חלשות מכדי להתנגד לכפייה זו, תהא מעצמה אחת מושלת בכיפה, כדרך שאירע בימי האימפריה הרומית או כדרך שעלול היה הדבר להתארע בימי

הפיסי המכריע בידי אותן המדינות החפצות בשלום יותר מאשר במלחמה. ואחרון-אחרון: על מוסד כזה לחתור, בחינת מדיניות לזמן ארוך, לתיקון עוולות. די להזכיר דבר זה כדי להבין, כמה קשה וחמור הנסיון להגשים מדיניות כזו.

דבר אחד נעלה מכל ספק: אי אתה יכול למנוע מלחמה בהכרזה בלבד שלבד סולד ממנה, ממש כשם שלא תוכל למנוע את מחלת הסרטן במה שתחתום על כתב-התחייבות שלא תחלה בה לעולם, אין תקוה למנוע אותה אלא בעמידה על המשמר, בעמידה חזקה ומאוחדת וסבלנית עד למדה מסוימת. מי שיראה מסקנותי כבלתי-משכר נעת ייאמר לו, כי אני מאמין אמונה עמוקה בהשפעת גורם הזמן. מלחמה שנדחתה היא לעד תיט קרובות (כבשנות 1875 ו-1878) מלחמה שנמנעה.

והסדר ומן ההכרח להיזקק לאמצעים אחרים. הרי, למשל, מאזן הכוחות שלפיו כוחות-הסדר, אם תמצא לומר כן, שקולים לפחות כנגד כוחות איי-הסדר. אך מאזן הכוחות הוא אמצעי רופף, בלתי-משכנע ולפעמים קרובות גם מסוכן. המושג הישן של מאזן הכוחות, או של שיווי-המשקל הצורך, החלף משום כך בבריאה החדשה של מוסד אוניברסלי, כגון חברי-הלאומים או איגוד האומות המאוחדות, שנועדו במיוחד למניעת מלחמות. אולם בעטינו של קיום רבוניות לאר-מיות על כל סייגי „אינטרסים חיוניים“ ו„כבוד לאומי“, לא עלה בידי המין האנושי עד היום הזה להקים מוסד לשמירת החוק והסדר הבין-לאומי, שיוכל להידמות בודאות-תפקידו, או במהירות פעולתו, למוסדות החוק הקיימים במדינות תרבותיות ומתוקנות. לפיכך צריך שתהא המדיניות לזמן קצר מכוונת לכונן מוסד, שאם גם יהיה אוניברסלי, יפקיד לפחות את הכוח

הפטריוטיות היא בעיני אהבה לתרבות עמי, ויראת-כבוד בפני תרבות העם האחר.

כל עבודתו וכל שאיפתו של מיניסטר-החוץ הן לשם דבר אחד: למנוע, בכל הנסיבות, שיהיה לו למיניסטר-המלחמה מה לעשות.

איני מאמין ואיני יכול להאמין בפילוסופיה של הכוח. על כן אין האומה מטרה בעיני... אם האומה מטרה היא, הרי מתחייבת מכאן המסקנה ההגיונית שבהכרח נלחם עם בעם, לפי העקרון הפשוט של כוח ואיל, — לא, אי אפשר שזו משמעות דבריימינו של איזה עם שהוא, גם לא של עבנו...

אדוארד בנש